

Rousseaun vähän tunnettu kansainvälisen politiikan klassikko

Alex Aissaoui

Jean-Jacques Rousseau (1712–78) tunnetaan valistusajattelijana ennen muuta sellaisista teoksista, kuten *Eriarvoisuuden yhteiskunnallisista ja sosiaalisista perusteista*, *Emile eli kasvatuksesta* ja *Yhteiskuntasopimuksesta*. Tässä artikkelissa tarkasteltava teksti *Abbé de Saint-Pierren ikuiseen rauhaan tähtäävästä suunnitelmasta* (*Extrait du projet de paix perpétuelle de M. l'abbé de Saint-Pierre* [1761]) kuuluu Rousseauin vähemmän tunnettuihin kirjoituksiin.

Jean-Jacques Rousseauin kirjoitus on versio Charles Irénée Castel de Saint-Pierren (1658–1743), joka tunnetaan paremmin nimellä abbé de Saint-Pierre, Espanjan perimyssodan aikana (1701–14) laatimasta laajasta teoksesta, jossa tämä filosofi pohti keinoja, joiden avulla päästä eroon jatkuvien sotien kierteestä Euroopassa. Kyseinen teos *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe* (Suunnitelma pysyvän rauhan saavuttamiseksi Euroopassa) julkaistiin kaksiosaisena Utrechtiin kaupungissa vuosina 1713 ja 1717. On hyvin todennäköistä, että tämä kirjoitus olisi jäänyt paljolti unohtuiksi ellei Rousseau olisi ryhtynyt työstämään siitä lyhennelmää Saint-Pierren sukulaisten ja Madame Dupinin¹ toivomuksesta vuonna 1754.

Ajatus pysyvästä rauhasta

Abbé de Saint-Pierren pedanttinen, raskas ja lukuisia toistoja sisältävä yli 700 sivuinen esitys oli keskeinen syy sen saamaan kielteiseen vastaanottoon. Näitä muutoseikkoja tärkeämpänä tekijänä voidaan kuitenkin pitää sitä, että ajatus pysyvästä rauhasta suurvaltojen välillä oli 1700-luvun Euroopassa yksinkertaisesti utopistinen ajatus. Rousseau oli yksi niistä harvoista Saint-Pierren aikalaisia, jotka ottivat tämän rauhanprojektin vakavasti. Rousseau oli itse asiassa nuoruudessaan tavannut ohimennen abbé de Saint-Pierren, jonka persoo-

na oli tehnyt nuoreen valistusajattelijaan suuren vaikutuksen. Tapaamisen tarkkaa ajankohtaa ei säilyneiden aikalaislähteiden perusteella ole pystytty selvittämään, mutta mahdollisesti se ajoittui keväeseen 1743. Tämä selittää Rousseauin nopeaa suhtautumista esitellä Saint-Pierren ajatuksia pysyvän rauhan saavuttamisesta laajalle yleisölle. Hän asetti kuitenkin ehdoksi sen, että saisi tuoda esille omia ajatuksiaan ja käsitellä Saint-Pierren aiheita vapaasti. Kirjoittamassaan teoksessa *Tunnustuksia* (*Confessions*) Rousseau kertoo: "...minulla oli rohkeutta lukea aivan kaikki, mitä Saint-Pierrellä oli kirjoitettavana tästä ylevästä aiheesta kyllästymättä hänen ylipitkiin tekstin kohtiinsa ja turhiin toistoihinsa." Lopputuloksena tästä oli sekoitus Rousseauin omaa analyysiä yhdistyneenä Saint-Pierren ajatteluun, joskin jälkimmäisen vaikutus näkyy lopulta vain hyvin pelkistetyksi.

Rousseauin kirjoittaman esseen historiallinen ja valtio-opillinen arvo piilee siinä, että ilman sitä abbé de Saint-Pierren oma teos pysyvän rauhan aikaansaamisesta ei olisi myöhemmin saanut osakseen ansaitsemaansa kansainvälistä huomiota. Esimerkiksi Saksaan Rousseauin ajatukset rantautuivat suurelta osin juuri Saint-Pierren rauhanteeman varjossa. Englannissa ja Yhdysvalloissa rauhansuunnitelmaan tutustuivat mm. moraalifilosofi Richard Price sekä Amerikan valtakumoukseen näkyvästi vaikuttanut lehtimies, kirjailija ja poliitikko Thomas Paine (1737–1809). Saint-Pierren ja Rousseauin esittämä visio eurooppalaisen federaation luomisesta rauhan takaamiseksi sai aikalaisilta kuitenkin varsin epäuskoksen vastaanoton. Voltaire (1694–1778) suhtautui esitykseen ironisen sarkastisesti ja kritisoi erityisesti ajatusta yhteiseurooppalaisista valtiopäivistä. Saksalainen filosofi Friedrich Melchior Grimm (1723–1807) sen sijaan arvosteli Preussin kuningas Fredrik II:lle osoittamassaan kirjeessä (1761) Rousseautä tämän huomioista Pyhää saksalais-roomalaista keisarikuntaa koskien, joka [seitsen-

vuotisen sodan aikana] on ”neljän vuoden ajan osoittanut heikkouttaan”. On kuvaavaa, että tekstiä ei edes vakavasti ottaen asetettu sensuurin-alaiseksi, siinä määrin utopistisena sen sisältöä pidettiin. Rousseau omien sanojen mukaan: ”Saint-Pierreä pidettiin ministeriöiden kanslioissa saarnaajana pikemminkin kuin todellisena poliittikkona, joten hänen annettiin puhua vapaasti, sillä oli ilmeistä että kukaan ei häntä kuunnellut.” (Stelling-Michaud 2003, cxliv-v, cxxxi.)

Vaikutus Kantiin

Kyseessä olevaa Rousseauin kirjoitelmaa ei ole aiemmin käännetty suomenkielelle. Siitä tehtiin englanninkielinen käännös nimellä *A Project for Perpetual Peace* samana vuonna, kun teksti ilmestyi ranskaksi. Uusi laitos² ilmestyi puolitoista vuosisataa myöhemmin Lontoossa ensimmäisen maailmansodan aikana, jolloin tekstin käänsi englantilainen kirjallisuuden professori ja Rousseauin tuntija Charles E. Vaughan (1854–1922). Esityksen lyhydestä huolimatta sen arvo piilee siinä, että se antoi merkittäviä vaikutteita ennen muuta saksalaiselle valistusfilosofille Immanuel Kantille (1724–1804), joka kirjoitti vanhuuden päivinään maineikkaaksi jääneen teoksen Ikuisesta rauhasta (*Zum ewigen Frieden*) vuonna 1795. Jo kirjan nimestä voi päätellä tämän Königsbergistä kotoisin olleen ajattelijan ammentaneen omaan esitykseensä aineksia Rousseauin ja abbé de Saint-Pierren kirjoituksista. Vaikka Rousseauin vaikutus Kantiin on yleisesti tiedossa, vähemmälle huomiolle on jäänyt nimenomaan kyseisen esseän kontribuutio saksalaisfilosofin tuotantoon. Kant oli lukenut abbé de Saint-Pierren teoksen ennen kuin tutustui Rousseauin käsikirjoitukseen. Myöhemmin Kant nimitti näitä kahta ajattelijaa, ”oppaiksi”, jotka Platonin ohella ”johdattavat ihmiskunnan kohti suurta päämäärää: kansainyhteisöä” (ks. Stelling-Michaud 2003, cxlv). Rousseauin melko tuntemattomaksi jäänyt esitys toimii näin omalta osaltaan linkkinä saksalaisen ja ranskalaisen poliittisen filosofian välillä.

Nykylukijan kannalta ajankohtaiseksi tekstin tekee sen yhtymäkohdat 2000-luvun eurooppalaiseen yhdentymisprosessiin. Rousseau esittää mm. listan niistä valtioista, joiden tulisi kuulua eurooppalaiseen valtioliittoon. Esityksen lopussa valistusajattelija luettelee konfederaatiosta koituvat hyödyt ja haitat: tälläkin on kaikkupohjaa nykyiseen integraatioprosessiin. Yksi toistuva teema Rousseauin kirjoittamassa esseessä on eurooppa-

laisen valtiojärjestelmän sisällä vallitseva kansainvälinen anarkia, mitä hän kuvaa luonnontilan (*état de nature*) käsitteellä, joka tuli tunnetuksi sittemmin *Yhteiskuntasopimuksesta eli Valtio-oikeuden johtavat aatteet* -teoksessa (1762) sekä samana vuonna ilmestyneessä kasvatusta pohtivassa esityksessä *Emile eli kasvatuksesta*. Kansainvälinen anarkia on historiallisesti ilmennyt nimenomaan sotien muodossa. Rousseaulle sota näyttäytyikin aina valtioiden, ei yksilöiden välisenä ilmiönä. Hän ei kuitenkaan katsonut ihmisellä olevan luonnontilassa eettis-moraalista arvojärjestelmää, sillä tämä oli juuri tulosta elämästä ”sivistyksen” asteella (*état civil*). Rousseauin mielestä valtioiden väliset suhteet olivat luonnontilassa sikäli, että valtiot pitävät tiukasti kiinni suvereniteetistaan eikä ole olemassa niitä ylittävää auktoriteettia valtioiden välisiä kiistoja ratkaisemaan. Tämän kansainvälisen anarkian hän näki negatiivisena asiana, mistä johtuu esseän ensimmäisillä sivuilla viittaus kansallisiin sotiin valtioiden välillä, jotka ovat valtioiden sisällä käytäviä paikallisia sotia ”monin verroin tuhoisampia” (ks. Déra-thé 1995, 125–128). Taustalla voidaan siis katsoa olevan Rousseauin käsitys, jonka mukaan valtiojärjestelmästä puuttuvat järjestäytyneiden yhteiskuntien sisällä vallitsevat sopimuksenalaiset pidäkkeet. Siksi kansainvälisistä järjestelmää leimaa jatkuva sotatila, joka nojaa vahvimman oikeuteen.

Thanteellinen valtiomalli

Abbé de Saint-Pierren ikuisen rauhaan tähtäävä suunnitelma on myös valtio-opillinen esitys, mistä voidaan löytää weberiläisiä tulkintoja itse valtion olemuksesta. Max Weber (1864–1920) määritteli modernin valtion: ”...ihmisyhteisöksi, joka vaatii itselleen fyysisen väkivallan legitimiin käytön monopolia tietyllä alueella.” Rousseau lähtee liikkeelle samasta ajatuksesta todeten: ”...yhteiskunnat muodostuvat yhteisistä eduista, kun taas eripuraisuus syntyy vastakkaisista eduista. Koska näitä intressejä voivat lukematomat sattumanvaraiset tapahtumat muuttaa, tarvitaan välttämättä, heti yhteiskunnan muodostuessa, pakottavaa voimankäyttöä määräämään ja ohjaamaan sen jäsenen toimintaa, jotta yhteiset edut ja keskinäiset velvollisuudet saavat osakseen sen pitävyyden mikä niiltä itsessään luonnostaan puuttuu.” Weberin valtiokäsitys on kuitenkin huomattavasti neutraalimpi kuin Rousseauin, joka ottaa konkreettisesti kantaa ihmisten välisiin valtasuhteisiin ja ”ikuisuuskysymykseen” siitä, miten sovittaa yhteen yksilön ja

yhteisön edut. Rousseauhon perehtyneet tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen ristiriitaiseen seikkaan, että yhtäältä tämän valistusajattelijan teksteistä huokui pyrkimys päästä eroon kaikista ihmisiä sitovista institutionaalisista pidäkkeistä ja toisaalta halu muodostaa voimakas valtio. On kuitenkin syytä muistaa, ettei Rousseau halunnut kaikkialle yhteiskuntaan läpätunkevaa valtiota. Hänelle ideaali valtiomalli oli luonteeltaan pieni antiikin ajan tyyppinen kaupunkivaltio, missä koheesio ja isänmaanrakkautta asukkaiden välillä on suuri. (Ks. Gagnebin 2003, xxiv-vi.)

Historiallisesti länsimaisen poliittisen ajattelun traditiossa valtioiden välisiä suhteita on käsitelty melko vähän, jos lähtökohdaksi otetaan nimenomaan itsenäisten entiteettien väliset keskinäiset suhteet.³ Poliitiikan teoriaan asema on ollut kansainvälisen politiikan määräävämpi. Esimerkiksi Niccolò Machiavelli (1469–1527) tai ranskalainen kardinaali ja valtiomies Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585–1642) pohtivat kirjoituksissaan enemmän politiikkaa kansallisesta näkökulmasta kuin puhtaasti kansainvälisen teorian kannalta. Kansainvälisten suhteiden ns. englantilaisen koulukunnan merkittävä edustaja Martin Wight on nähnyt tämän taustalla progressiivisuuden puutteen kansainvälisen politiikan historian pitkässä linjassa: siinä missä kehitys etenkin läntisessä maailmassa on vienyt valtioiden sisällä vähitellen kohti demokratiaa ja laajempia kansalaisvapauksia, maailmanpolitiikassa on vallinnut eräänlainen ”noidankehä” jatkuvine sotien kierteineen, mikä on saanut poliittiset ajattelijat luopumaan oppiaineen ilmiöiden syvällisestä analyysistä (ks. Wight 1966, 23–26).

Anarkistinen maailma

Myös Rousseau suhtautui pessimistisesti abbé de Saint-Pierren rauhansuunnitelman toteutumiseen. Esseensä esipuheessa hän toteaa kuvaavasti: ”Voisimmeko nähdä rauhan palautuvan lähitulevaisuudessa suurvaltojen välille, sillä jos aihetta käsitteiden kirjoittajien näkökulmasta ei pysyvää rauhantilaa ole koskaan vallinnut, niin miksi se sitten meidän päivinäme olisi mahdollista aikaansaada?”⁴ Valistusajattelijan skeptisyyttä ajatukseen pysyvistä rauhasta maanosassamme ilmentää osuvasti myös kirjoituksen päätösvirke: ”Jos tämä suunnitelma jää kaikesta huolimatta toteutumatta, ei tämä johdu hankkeen utopistisesta luonteesta vaan ihmisten järjettömydestä: on eräänlaista hulluutta olla tervejärkinen mieli-puolten maailmassa!”

Silti Rousseau antoi tunnustusta Saint-Pierren ajatuksille, vaikka pitikin kirjoittajaa naiivina ja omaa aikaansa epäkypsänä eurooppalaisen federaation perustamiselle. Joka tapauksessa Rousseauin pohdinnat valtiojärjestelmän anarkistisesta luonteesta, missä valtioiden yläpuolella olevaa ylintä auktoriteettiä ei ole, tuntuvat yllättävänkin moderneilta kun otetaan huomioon, että kansainvälisten suhteiden modernin akateemisen tutkimuksen piiriin anarkian käsitteen toi vasta 1900-luvun alussa englantilainen historioitsija G. Lowes Dickinson (1862–1932) teoksissaan *The European Anarchy* (1916) ja *The International Anarchy* (1926). Kansainvälisen järjestelmän anarkinen luonne näyttää muutoinkin taas ajankohtaisemalta syyskuun 2001 terroritekojen ja kansainvälisen terrorismin vastaisen taistelun varjossa.

VIITTEET

- 1 Madame Dupin (1706–97), oikealta nimeltään Louise-Marie Dupin de Chenonceau, oli aatelinainen, joka piti Pariisissa salonkia kirjailijoille, filosofeille, taloustieteilijöille ja muille aikansa oppineille. Hänen vieraina olivat mm. de Fontenelle, abbé de Saint-Pierre ja Voltaire. Juuri madame Dupin pyysi Rousseaut lokakuussa 1754 kirjoittamaan lyhennelmän Saint-Pierren kolmi-osaisena ilmestyneestä teoksesta *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*.
- 2 *A Lasting Peace through the Federation of Europe and the State of War* (1917). Englanninkielinen käännös sisälsi myös toisen Rousseauin kirjoittaman esseen, missä tämä käsittelee sotaa. Kyseinen teksti, joka julkaistiin postuumisti vasta 1800-luvun lopulla, sai nimekseen (Sotatila syntyy yhteiskunnallisesta tilasta). Siinä Rousseauin keskeinen ajatus on, että ihmisestä tulee sotilas vasta tultuaan kansalaiseksi. Hän päätyy kahteen johtopäätökseen: a) sota on seurausta eurooppalaisessa valtiojärjestelmässä vallitsevasta anarkiasta ja b) sota on valtioiden, ei yksilöiden välinen ilmiö. Näillä kahdella rousseaulaisella aksioomalla tuli myöhemmin 1800-luvulla olemaan oma vaikutuksensa kansainvälisen oikeuden sotaa koskeviin säädöksiin olipa kyse sitten sodanjulistuksesta, sotaikäyvien osapuolten määrittelystä, aseettomien siviilien suojelusta, sotavankien asemasta ja ylipäätään sodankäynnin ”humanisaatiosta”. (Ks. Stelling-Michaud 2003, cl.)
- 3 Antiikin aikakaudelta alkava poliittinen ajattelu pitää sisällään suuria nimiä, joita edustavat ennen muuta Platon, Aristoteles, Machiavelli, Bodin, Hobbes, Grotius, Montesquieu, Rousseau, Kant, Hegel ja Stuart Mill. Tyyppillistä näille ajattelijaille, Grotiusta, Rousseaut ja Kantia lukuun ottamatta, oli kuitenkin se, että he ottivat tarkastelunsa kohteeksi nimenomaan valtion ja kansalaisten välisen suhteen valtio-opillisessa, ei niinkään kansainvälispoliittisessa mielessä. Myöskin erilaiset rauhansuunnitelmat, joita esittivät keskiajalla ja uudella ajalla mm. Pierre Dubois, Erasmus

Rotterdamilainen tai Sullyn herttua, olivat usein poliittisten etunäkökohtien säilyttämiä ja luonteeltaan sisäänsäsulkevia: ne oli tyypillisesti suunnattu suojelemaan kristikunnan prinssejä islamin uhkaa vastaan tai sitten niiden varjolla pyrittiin rajoittamaan jonkin kilpailevan eurooppalaisen hallitsijan ylivalta-yrityksiä. Näin oli esimerkiksi Sullyn (Grand Dessein) kohdalla (1638), jonka tosiasiallisena tarkoituksena ei ollut niinkään luoda yhteistä neuvostoa protestanttien ja katolisten välille uskonotien päättämiseksi, kuin viimekädessä rajoittaa Habsburg-dynastian valtaa Euroopassa. Tässä mielessä Rousseau'n abbé de Saint-Pierrin kirjoitusten pohjalta työstämä teksti on poikkeuksellinen, koska siinä hän tarkastelee Euroopan valtioiden keskinäisiä suhteita valtiojärjestelmän toimivuuden näkökulmasta ja ottaa lähtökohdaksi rauhan jakamattomuuden periaatteen lyhytnäköisten poliittisten hyötynäkökohtien sijaan. (Ks. mm. Larus 1965, 1-5; Stelling-Michaud 2003, 596-597.)

- 4 Historiallisesti on muistettava, että kun Rousseau laati tiivistelmänsä abbé de Saint-Pierrin ikuisen rauhan tähtäävästä suunnitelmasta vuosina 1756–59, Eurooppaa raastoi seitsenvuotinen sota (1756–63) ennen muuta Englannin ja Ranskan sekä Venäjän, Preussin ja Itävallan välillä. Sotaa käytiin myös maanosamme ulkopuolella Pohjois-Amerikassa, Länsi-Intian saaristossa, Afrikan länsirannikolla ja Intiassa sekä näitä alueita ympäröivillä valtamerillä. Juuri maantieteellisen laajuutensa vuoksi seitsenvuotista sotaa pidetään maailmanhistoriassa ensimmäisenä todellisenä ”maailmansotana”.

KIRJALLISUUTTA

- Gagnebin, Bernard ([1964] 2003): ”Les Ecrits politiques.” Teoksessa Bernard Gagnebin, Marcel Raymond, François Bouchardy, Jean-Daniel Candaux, Robert Derathé, Jean Fabre, Jean Starobinski et Sven Stelling-Michaud (toim.), *Jean-Jacques Rousseau – Œuvres complètes : III du contrat social écrits politiques*. Gallimard, Lonrai.
- Derathé, Robert ([1950] 1995): *J.-J. Rousseau et la science politique de son temps*. Librairie Philosophique J. Vrin, Paris.
- Larus, Joel (ed.) (1965): *From Collective Security to Preventive Diplomacy*. Wiley & Sons Inc., New York.
- Roosevelt, Grace (1999): ”A Brief History of the Quest for Peace: Pacifism and Just War Theory in Europe from the 16th to 20th Centuries.” [<http://www.globalpolicy.org/reform/intro/1999jinx.htm>]
- Stelling-Michaud, Sven ([1964] 2003): ”Ecrits sur l’abbé de Saint-Pierre.” Teoksessa Bernard Gagnebin, Marcel Raymond, François Bouchardy, Jean-Daniel Candaux, Robert Derathé, Jean Fabre, Jean Starobinski et Sven Stelling-Michaud (toim.), *Jean-Jacques Rousseau – Œuvres complètes : III du contrat social, écrits politiques*. Gallimard, Paris.
- Wight, Martin (1966): ”Why is There No International Theory?” Teoksessa H. Butterfield & Martin Wight (toim.), *Diplomatic Investigations*. George Allen & Unwin, London.

Kirjoittaja on kääntänyt Rousseau'n kirjoituksen. Hän valmistelee väitöskirjaa Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksella maailmanpolitiikan oppiaineessa.